

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Федоруценка Богдана Віталійовича
на тему «Формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору України», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – фінанси, банківська справа та страхування (галузь знань 07 – управління та адміністрування)

1. Актуальність та обґрунтованість вибору теми дослідження, її зв'язок із планами наукових робіт.

Сталий розвиток національної економіки потребує надійного та ефективного функціонування банківського сектору, основу якого становлять банківські установи – найбільш активні і капіталізовані фінансові посередники на фінансовому ринку, спроможного акумулювати і ефективно перерозподіляти фінансові ресурси, забезпечувати трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції, зміцнювати фінансовий суверенітет, підтримувати реалізацію базових соціальних функцій держави. Враховуючи сучасні тенденції, динаміку та ефекти впливу постійно діючих чинників, викликів і загроз різної природи, важливість фінансової безпеки банківського сектору стає беззаперечною і тісно корелюється зі станом та безпекою фінансового сектору і національної економіки України в цілому, створюючи сприятливі умови для розвитку, залучення інвестицій та економічного зростання. Належний рівень фінансової безпеки та її стійка тенденція до зростання є запорукою запобігання кризовим явищам, ефективного керування та нівелювання загроз під час криз і відновлення втраченої фінансової стабільності, що вкрай важливо для України саме зараз під час повномасштабної війни та післявоєнного відновлення. В цьому контексті формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору на принципах об'єктивності, комплексності, координованості, інтегрованості, трансформаційності стає найважливішим завданням, вирішення якого створює надійний базис гарантування і забезпечення протидії новим викликам і загрозам, підтримки фінансової стабільності для сталого розвитку національної економіки.

З огляду на зазначене, тема дисертаційної роботи Б.В. Федоруценка «Формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору України», відповідає потребам сучасності та є актуальною.

Ознайомлення зі змістом дисертації дозволяє стверджувати, що вона має чітку структуру, широку інформаційну базу, відзначається логічною послідовністю викладення матеріалу, що сприяє всебічному висвітленню обраної теми. Визначені об'єкт, предмет і завдання повністю узгоджуються з метою роботи та відповідають її внутрішньому змісту.

2. Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами університету і кафедри. Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи Університету банківської справи «Формування системи забезпечення фінансової стабільності кредитних установ: інституційний та обліковий аспект» (№ д/р 0118U001042).

3. Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації підтверджують

належний рівень теоретичної підготовки Федорущенка Б.В., свідчать про обізнаність здобувача з результатами наукових досліджень широкого кола вчених, що підтверджується кількістю опрацьованих наукових праць (255 джерел, у тому числі англomовної джерельної бази), порівнянням різних точок зору на досліджувану проблему, узагальненням теоретичних засад і проблемних аспектів: економічної безпеки і специфіки фінансової безпеки банківської сфери; викликів, загроз і чинників банківської безпеки; сучасних тенденцій структурних складових фінансової безпеки; системи індикаторів і методів оцінки рівня фінансової безпеки та її структурних складових; управління складовими фінансової безпеки; побудови оптимальної моделі, механізму регулювання і дієвої системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору (ФББС).

Усе це дало змогу здобувачу сформулювати мету дисертаційної роботи, що полягає в поглибленні теоретико- методологічних засад та розробки методичних підходів і практичних рекомендацій для формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору. Досягнення мети дисертаційної роботи забезпечено належним рівнем виконання наукових завдань, що логічно виходять з поставленої мети та безпосередньо корелюються із отриманими дисертантом елементами наукової новизни.

4. Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів і запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій.

Матеріали дисертації та публікації дисертанта визначають високу обґрунтованість основних наукових результатів, положень наукової новизни та висновків, сформульованих в роботі. Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірність й новизна забезпечуються надійною методологічною основою дослідження, що базується на: загальнонаукових і специфічних методах наукового пізнання, положеннях сучасної фінансово-економічної науки, а саме теорій фінансів, грошей і кредиту, банківництва, управління, систем, фінансового і банківського безпекознавства, банківського менеджменту; використанні інструментів системного, комплексного і ситуаційного підходів, методів економіко-статистичного, компаративного і факторного аналізу, концептуального моделювання, прийомів графічної і табличної візуалізації теоретичного та емпіричного матеріалу.

5. Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, розроблених особисто дисертантом. Детальне вивчення змісту дисертації, представленої на рецензування, дозволяє стверджувати, що в роботі сформульовано та обґрунтовано сукупність положень, що характеризуються науковою новизною і свідчать про особистий внесок Б.В. Федорущенка у поглиблення теорії та практики формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору.

Найбільш значущими науковими результатами дослідження Б.В. Федорущенка, які мають теоретичну і практичну новизну і цінність вважаємо:

1. Набуття подальшого розвитку і удосконалення понятійного базису фінансової безпеки шляхом:

1) розкриття за системним, ризико-орієнтованим, причинно-наслідковим, результативним підходами тлумачення ФББС як синтетичної категорії з позиції виокремлення важливих сутнісних характеристик, а саме: реагування (запобігання/мінімізація/нівелювання) на виклики, загрози і ризики для забезпечення фінансових інтересів і дієвості/ефективності всіх економічних агентів; фінансові і не фінансові чинники, що її зумовлюють; інструменту безперервної адаптаційної трансформації капіталу; необхідного і достатнього стану фінансових відносин для нарощування фінансового потенціалу БС, забезпечення поступального зростання економіки і добробуту населення; результату збалансованості фінансових потоків і критерієм фінансової стійкості / стабільності;

2) визначення чинників і передумов дослідження ФББС з включенням викликів цифровізації (цифровізації економіки і діджиталізації БС, поширення криптовалют, упровадження штучного інтелекту);

3) з'ясування чинників впливу на ФББС, що мають економічний і фінансовий (детінізація економіки, організація грошового обігу, координованість / її відсутність фінансових і грошово-кредитних інструментів, бізнес-моделі та ін.), технологічний (технологія блокчейн, ринок криптовалют), епідеміологічний характер;

4) визначення, поряд із вже існуючими, таких загроз ФББС як монополізація в БС, недоброчесне використання фінансових технологій, кібератаки, формування альтернативної грошової системи на основі криптовалют та ін.;

5) *удосконалення*, відповідно до існуючих, складових ФББС за функціональним підходом в частині «Управління фінансовими потоками і формами банківського обслуговування», а також удосконалено класифікацію видів ФББС за рахунок виокремлення ознаки «Напрями діяльності» – он-лайн, мобільного, роботизованого банкінгу, інтелектуальних крос-каналних інформаційних систем у хмарних сервісах, альтернативного фінансування (краудфандинг і краудінвестинг), «Вид фінансових інструментів» – безпека структурованих банківських продуктів;

б) обґрунтування методологічних підходів комплексної оцінки рівня ФББС. Все це поглиблює теоретичні засади і створює надійне підґрунтя для напрацювання дієвих науково-методичних підходів до формування системи забезпечення ФББС.

2. Удосконалення сутності поняття «система забезпечення ФББС», на відміну від існуючих, за рахунок декомпозиції і виокремлення нових забезпечувальних підсистем з підкресленням необхідності їх органічного поєднання і важливості безперервності плановості та об'єктно-орієнтованості, своєчасності і комплексності, наявності стійких міжсистемних зв'язків її формування тощо. Формування цієї системи доведено через обґрунтування її складових, зокрема цілей, концепцій, стратегій, політики, об'єктів, суб'єктів, предмету, завдань, принципів, імперативів, підсистем, заходів, критеріїв та ін.. Подальшого розвитку набули завдання формування системи забезпечення ФББС завдяки включенню таких, як гарантування фінансової безпеки комерційних банків і ФББС, систематизація загроз, забезпечення ФББС в умовах тіньового

банкінгу та інших. Такий підхід до тлумачення поняття «системи забезпечення ФББС» розкриває його складну структуру і функціональність, підкреслює обов'язковість комплексності та узгодженості.

3. Аргументоване доведення відсутності дієвої системи управління ФББС національної економіки та єдиної методики моніторингу ефективності забезпечення дотримання ФББС попри наявність умов і законотворчої активності регулятора, спираючись на критичний аналіз нормативно-правової бази, стратегічних і програмних документів щодо економічної безпеки та розвитку фінансової системи України, узагальнення практики сучасної регуляторної політики і роботи підрозділів безпеки банків. В цьому контексті науково обґрунтованим є визначення значущості чинників, перепон, ризиків забезпечувальних підсистем системи забезпечення ФББС, виявлення поліаспектності чинників, урахування яких необхідне для забезпечення ресурсоутворювального, депозитного й кредитного, валютного та інших типів безпеки БС, визначення рівня ФББС за індикативним підходом, у тому числі з акцентом на результати задекларованого «очищення» БС України в 2013-2015 рр., функціонування державних банків з огляду на їх частку в сукупних активах, проблемних кредитах і прибутках вітчизняного БС. Це забезпечило комплексну діагностику стану ФББС України як підґрунтя для розробки подальших рекомендацій і пропозицій формування дієвої системи забезпечення ФББС.

4. Розробка концептуальної, композиційної, поетапної і формуючої моделі системи забезпечення ФББС України *(за рівнем наукової новизни - вперше)* з чітким визначенням їх елементної і функціональної структури з урахуванням взаємозв'язку і взаємозумовленості всіх складових, етапів формування та специфіки забезпечувальних підсистем, визначенням основних і спеціальних принципів, уточненням функцій її суб'єктів в умовах сучасних реалій і специфіки вітчизняного БС. Синтез зазначених моделей розширюють методологічну базу управління системою забезпечення ФББС економіки України і прийняття обґрунтованих рішень задля підвищення рівня ФББС.

5. Обґрунтування шляхів поліпшення підсистем і елементів системи забезпечення ФББС економіки України, серед яких варто відмітити такі, що заслуговують на включення до елементів наукової новизни, а саме пропозиції стосовно: 1) розробки стратегії забезпечення ФББС за транзакційним, масштабним і системним підходами, що спирається на формування стратегій забезпечення ресурсоутворювальної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної й розрахункової безпеки БС згідно запропонованого автором алгоритму, а також здійснення постійного стратегічного аналізу функціонування вітчизняного БС з формуванням реєстрів стимулюючих чинників його розвитку, наявних й потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовим інтересам усіх суб'єктів системи забезпечення ФББС; 2) упровадження механізму забезпечення ФББС як сукупності організаційно-правового / інституційно-організаційного, економічного / фінансового і мотиваційного механізмів, що дозволяє покращити дієвість управлінської підсистеми системи забезпечення ФББС; 3) поліпшення забезпечувальних підсистем (техніко-технологічної, інформаційно-аналітичної,

методичної, страхової), а також підвищення рівня ресурсотворювальної, депозитної, кредитної, валютної, боргової, інвестиційної, розрахункової, інфляційної, податкової, страхової безпеки. Реалізація запропонованих пропозицій дозволить врахувати і адаптивно реагувати на фактори впливу і специфіку вітчизняного БС і таким чином підвищити рівень його фінансової безпеки.

6. Удосконалення методології оцінки ефективності формування і функціонування системи забезпечення ФББС за комплексним підходом шляхом обґрунтування і визначення: 1) якісних критеріїв ефективності за рівнями управління, фінансового забезпечення, інвестицій у формування, функціонування системи забезпечення ФББС та її суб'єктів, контролю і фінансового моніторингу; 2) переліку індикаторів оцінки ресурсотворювальної, депозитної, кредитної, інвестиційної валютної безпеки банківського сектору, безпеки його доходів і витрат, а також ФББС загалом з наголошенням обов'язковості встановлення ступеня наближення фактичних показників до порогових значень; 3) індикаторів щодо оцінки використання кримінальних схем в окремих банках, рівня довіри; 4) доцільності синтезу індикативного, ресурсно-функціонального, ризик-орієнтованого, пруденційного, скорингового підходів і висновків рейтингових / консалтингових агентств до оцінки рівня ФББС України. Такий підхід забезпечує всебічність одержання в динаміці інформації про ефективність формування і функціонування системи забезпечення ФББС, що дозволить оперативно приймати рішення для дотримання належного рівня фінансової безпеки визначених типів і ФББС в цілому.

6. Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових фахових виданнях. Основні наукові результати дисертації висвітлені у 8 наукових публікаціях, у т.ч. 3 статтях у фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз (з них 1 стаття у виданні, індексованому у Web of Science). Загальний обсяг публікацій становить 3,44, у тому числі дисертанту належить 3,15 д.а.

Аналіз наукових праць свідчить про належний рівень обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети (поставленого завдання) і висновків, відповідність вимогам Наказу МОН України «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» № 1220 від 23 вересня 2019 р.

Спираючись на Довідку про дотримання вимог академічної доброчесності, можна констатувати про дотримання таких вимог і відсутність у дисертації та наукових публікаціях текстових запозичень без посилання на джерело, що мають ознаки плагіату.

7. Апробація основних результатів дослідження на конференціях, симпозіумах, семінарах. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дисертації пройшли апробацію на 5 всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях.

8. Наукове значення виконаного дослідження із зазначенням можливих наукових галузей і розділів програм навчальних курсів, де можуть бути застосовані отримані результати. Окремі положення дисертаційної роботи є

корисними для впровадження в освітній процес закладів вищої освіти за освітніми програмами спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», зокрема при складанні навчальної програми і підготовці методичного забезпечення з дисципліни «Філософія економічної безпеки» (довідка від 12.10.2021 № 12-009/51).

9. Практична цінність результатів дослідження із зазначенням конкретного підприємства або галузі народного господарства, де вони можуть бути застосовані. Сформульовані в роботі науково-практичні рекомендації є обґрунтованими та такими, що мають практичну цінність, що підтверджується впровадженням, зокрема: пропозиції до програмних документів з метою підвищення координації діяльності з вітчизняними банками в частині розробці концептуальної, композиційної, поетапної і формуючої моделей з уточненням основних шляхів поліпшення дієвості системи забезпечення ФББС України (Асоціацією українських банків, довідка від 16.06. 2022 № 07.01.2); визначення різновидів, критеріїв і показників, схем і методів оцінки ефективності формування і функціонування системи забезпечення ФББС – для підготовки рекомендацій стосовно підвищення рівня фінансової безпеки банку (АТ «Комерційний індустріальний банк», довідка від 10.01.2023 № № 06/126).

10. Дискусійні положення та зауваження за змістом дисертаційної роботи.

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, разом з тим зауважимо, що в роботі виявлено низку недоліків і дискусійних положень, зокрема:

1. Високо оцінюючи методологічний рівень узагальнення і систематизації теоретичних засад щодо визначення сутності ФББС і формування системи її забезпечення, зауважимо, що в п.1.2 «Чинники, загрози фінансовій безпеці банківського сектору національної економіки та її вимір» автором проведено аналіз і виявлено чинники впливу на ФББС, які за своїм характером переважно негативні. Вважаємо, що включення до таких «технології розподілених даних (blockchain)» (с.41) є дискусійним з огляду на потенційні можливості цієї технології для організації управління даними практично за всіма видами банківської діяльності, а не однобічно як на базову технологію криптовалют. Також, на нашу думку, поряд з чинниками «формування ринку криптовалют» і «змішана організація грошового обігу в країні (національна – іноземна валюти)» (с.40) варто враховувати віртуальні (цифрові) активи та формування їх ринку (відповідно до зарубіжної практики і набуття чинності Закону України «Про віртуальні активи», прийнятого 17.02.2022 р.), формування альтернативних грошових систем і потенційну можливість впровадження цифрових валют центральних банків (CBDC) в країнах світу та Україні (е-гривня).

2. В аналітичному розділі 2 «Практика забезпечення фінансової безпеки банківського сектору економіки України» в підрозділі 2.3 «Рівень фінансової безпеки вітчизняного банківського сектору» динаміка інтегрального індикатора фінансової безпеки банків України надається за 2014–2018 рр. (с. 127, рис. 2.38), що ставить запитання стосовно оцінки рівня фінансової безпеки у 2019-2021 роки під час пандемії COVID-19, а також в першому півріччі 2022 року в умовах повномасштабної війни, проведеної за діючими Методичними рекомендаціями

щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Крім того, відмітимо наявність вибору різних часових періодів оцінювання (с.127-133, 136, 139, 140), вважаємо, що доцільно було б роком завершення періоду аналізу та оцінки вважати 2021 рік.

3. Враховуючи прикладний характер розділу 3 «Напрями формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору України», поряд з всебічним визначенням та обґрунтуванням завдань, принципів і структурно-функціональних особливостей формування системи забезпечення ФББС змушені констатувати, що в роботі не приділено належну увагу питанню побудови організаційно-економічного механізму її впровадження та управління функціонуванням, що є вкрай важливим. Має місце неузгодженість між назвою рис. 3.7. «Механізми забезпечення ФББС» та його основним елементом «Механізми формування системи забезпечення ФББС» (с.173). Також виникає питання: яким чином формування, а головне функціонування, системи забезпечення ФББС узгоджується з вже діючими в банках системами управління ризиками згідно Постанови НБУ від 10.06.2018 р. №64 «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках та банківських групах», адже за переважною більшістю функціональних підсистем обидві системи корелюються. Крім того, системи управління ризиками вже мають напрацьований організаційний механізм та апробовані методи оцінювання. У такому механізмі, на нашу думку, варто передбачити розробку «дерева» базових показників оцінки її функціональної або функціонально-ресурсної складової, агрегованих за рівнями значущості для банків і регулятора, а також типову модель аналізу, процедури контролю та оцінювання, що дозволило б ефективно здійснювати управління системою забезпечення ФББС.

4. Позитивно оцінюючи проведену автором роботу щодо детальної оцінки рівня ФББС України за її типовими видами (ресурсоутворювальної, депозитної, кредитної, валютної та інших), змушені зауважити відсутність агрегованого індексу оцінки фінансової безпеки БС за авторським науково-методичним підходом. На наш погляд, доцільно було б також запропонувати науковий підхід на основі обраного методу економіко-математичного моделювання для виокремлення серед визначених автором найбільш суттєво впливових загроз, чинників та індикаторів забезпечення ФББС, про що наголошує автор безпосередньо у висловлених пропозиціях удосконалення методичного забезпечення формування дієвої системи забезпечення ФББС: «Конче потрібною є й розробка і впровадження у наукові дослідження та аналітичну роботу методичних підходів до визначення взаємозв'язку/взаємозумовленості індикаторів ФББС і макроекономічних індикаторів» (с.175).

5. Вважаємо, що робота набула більш прикладного характеру, якщо методи (SWOT-аналіз, ABC-аналіз, PEST-аналіз, Бенчмаркінг, XYZ-аналіз та інші), на застосуванні яких в системі забезпечення ФББС акцентує увагу автор (рис. 3.8, с.176) знайшли б відображення в роботі. Зокрема, методи економіко-математичного і фінансового прогнозування надали б корисні результати стосовно визначення рівня ФББС для післявоєнного відновлення економіки України та адаптивного управління системою її забезпечення.

6. Відмітимо, що надані в дисертації таблиці (табл. 3.3) і рисунки (рис. 1.1, 1.2, 1.5, 3.2, 3.7, 3.8, 3.11) інформаційно перенасичені текстом та однотипні за стилем подання, що ускладнює їх сприйняття та зменшує наочність. Крім того, відсутність належного стилістичного оформлення значних за обсягом фрагментів тексту при цілком можливому їх узагальненні, наприклад у формі таблиць, перевантажує і ускладнює цілісне сприйняття змісту дисертації (с.25-26, 39-40, 64 та інш.).

11. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

Рецензована дисертація Федорущенка Богдана Віталійовича «Формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору України» є завершеною, в межах поставлених завдань, науковою працею.

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису, яка відповідає паспорту спеціальності 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування», у якій розв'язано конкретне наукове завдання, що полягає в поглибленні теоретико-методологічних засад і науково-методичного інструментарію формування системи забезпечення фінансової безпеки банківського сектору України. Вона містить низку положень, які є особистими здобутками автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку вітчизняного банківського сектору.

Дисертація виконана згідно з вимогами наказу МОН України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», «Порядку присудження ступеня «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44) , а її автор, Федорущенко Богдан Віталійович, заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування.

Рецензент:

доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри фінансів та обліку
Територіально відокремленого структурного
підрозділу «Черкаське навчально-наукове
відділення Львівського національного
університету імені Івана Франка»

Н.М. Пантелеева